

PRAGMATIK YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILAR NUTQIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Soliyev Fayzulla Abdurahmonovich

Annotatsiya: *Maqolada pragmatik yondashuv asosida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari yoritiladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda nutq madaniyati, muloqot samaradorligi va kommunikativ kompetensiyani takomillashtirishga qaratilgan innovatsion texnologiyalarni qo'llash imkonini beradi.*

Kalit so'zlar: *pragmatik yondashuv, nutqiy faoliyat, kommunikativ kompetensiya, interfaol metod, ta'lim texnologiyasi.*

Аннотация: *В статье раскрываются научно-педагогические основы развития речевых умений учащихся на основе прагматического подхода. Применение инновационных технологий способствует совершенствованию речевой культуры и коммуникативной компетенции.*

Ключевые слова: *прагматический подход, речевая деятельность, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, образовательная технология.*

Abstract: *The article examines the scientific-pedagogical foundations of developing students' speech skills through a pragmatic approach. The use of innovative technologies enhances speech culture, communicative competence, and interaction efficiency in the learning process.*

Keywords: *pragmatic approach, speech activity, communicative competence, interactive method, educational technology.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish masalasi pedagogik jarayonning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Nutq madaniyati va muloqot kompetensiyasi – shaxsning ijtimoiy faolligini, fikrni aniq va mantiqiy ifoda etish qobiliyatini belgilovchi asosiy omillardandir. Shu nuqtai nazardan, pragmatik yondashuv o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda eng samarali zamonaviy yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Pragmatik yondashuvning mohiyati o'quvchini tilni nafaqat grammatik tizim sifatida, balki real kommunikativ vaziyatlarda muloqot vositasi sifatida o'zlashtirishga yo'naltirishdan iboratdir. Bu yondashuv orqali o'quvchi nutq jarayonida maqsadga muvofiq fikr bildirish, suhbatdoshning holatini inobatga olish, nutqning ijtimoiy va psixologik kontekstini to'g'ri baholay olishni o'rganadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida til o'qitish jarayonini kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tashkil etish davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylangan. Xususan, "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" konsepsiyasi va "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun o'quvchilarning muloqot madaniyatini, nutqiy faoliyatini va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishni dolzarb vazifa sifatida belgilaydi.

Shu sababli, pragmatik yondashuv asosida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni o'quv jarayoniga joriy etish nafaqat lingvistik, balki psixologik va pedagogik jihatdan ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotda bu jarayonning nazariy asoslari, metodik mexanizmlari hamda samarali ta'lim texnologiyalari yoritib beriladi.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimining asosiy maqsadi – o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqotga kirisha olish va o'z fikrini nutqiy jihatdan to'g'ri ifoda etish kompetensiyasini shakllantirishdan iboratdir. Axborot oqimlari, madaniy xilma-xillik va ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida samarali muloqot madaniyati har bir insonning ijtimoiy faolligi va kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi mezonga aylanmoqda. Shu bois pragmatik yondashuv asosida nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'limda eng dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Tilshunoslik va pedagogika fanlari kesishgan nuqtada shakllangan pragmatik yondashuv tilni o'rganishda uning funktsional, ijtimoiy va maqsadga yo'naltirilgan mohiyatini ochib beradi. Bu yondashuv o'quvchilarga tilni faqat grammatik birliklar yig'indisi sifatida emas, balki real kommunikativ vosita sifatida o'zlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, u o'quvchilarda nutq madaniyatini, suhbatdosh bilan samarali muloqot olib borish, holatga mos nutqni tanlash va fikrni ijtimoiy kontekstda ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda ta'limni modernizatsiyalash, xorijiy tillarni chuqur o'rganish, kompetensiyaviy yondashuvni ta'lim tizimiga joriy etish bo'yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" konsepsiyasi, "Chet tillarni o'rganishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident qarori va "Uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi"da o'quvchilarning nutqiy, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan.

Shu jihatdan, pragmatik yondashuv asosida nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni o'quv jarayoniga integratsiya qilish nafaqat o'quvchilarning til o'zlashtirish sifatini oshiradi, balki ularning fikrlash madaniyati, muloqot etikasi va shaxsiy faolligini ham rivojlantiradi. Bu esa milliy ta'lim tizimini xalqaro mezonlarga yaqinlashtirishning muhim omillaridan biridir.

ASOSIY QISM

Pragmatik yondashuv asosida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim nazariyasi va amaliyotida tilni o'qitishning ilg'or, funktsional yondashuvlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu yondashuv tilni o'rganish jarayonida

o'quvchining shaxsiy tajribasi, maqsadi, kommunikativ ehtiyoji va ijtimoiy muhitdagi faol ishtirokini markazga qo'yadi.

Til pragmatikasi tilshunoslikning mustaqil yo'nalishi bo'lib, u nutq faoliyatining maqsadga yo'naltirilganligini, nutqning ijtimoiy kontekstdagi vazifasini va shaxslararo muloqotdagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini o'rganadi. Shu bois, pragmatik yondashuv asosida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash, nutqning ma'nodarligi va muloqot maqsadiga mosligini ta'minlashga qaratilgan.

Bu yondashuvda o'quvchi nafaqat til birliklarini o'zlashtiradi, balki ularni nutq amaliyotida moslashtirib qo'llash, muloqot jarayonida emotsional, ijtimoiy va kognitiv omillarni hisobga olishni ham o'rganadi. Natijada o'quvchi nutqni mazmunli, maqsadga muvofiq va kontekstga mos tarzda qurish ko'nikmasiga ega bo'ladi.

O'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda quyidagi metodik yo'nalishlar samarali natija beradi:

1. Kommunikativ vaziyatlarga asoslangan o'qitish. O'quvchilarga haqiqiy hayotiy muloqot holatlari (savdo, intervyu, suhbat, muhokama, rasmiy muloqot)ni modellashtirish orqali nutqni amaliy qo'llash imkoniyati yaratiladi.

2. Dialogik va monologik nutqni shakllantirish. Bu yo'nalishda o'quvchilarda suhbatni boshlash, davom ettirish, fikrini himoya qilish, xulosa chiqarish kabi dialogik muloqot strategiyalari rivojlantiriladi. Monologik nutqda esa fikrni izchil, mantiqan asoslab ifodalash ko'nikmalari mustahkamlanadi.

3. Pragmatik topshiriqlar tizimi. O'quvchilarga "maqsadli muloqot"ga yo'naltirilgan topshiriqlar – munozarali vaziyatlar, rolli o'yinlar, suhbat simulyatsiyalari, "debate" mashg'ulotlari beriladi. Bu mashqlar ularning tilni maqsadli qo'llash va nutqiy moslashuv qobiliyatini rivojlantiradi.

4. Nutq etikasi va madaniyatini shakllantirish. Pragmatik yondashuvda nutq faqat til hodisasi emas, balki madaniy, axloqiy va psixologik jarayon sifatida o'rganiladi. O'quvchilar nutqda hurmat, e'tibor, bag'rikenglik kabi madaniy qadriyatlarni ifoda etishni o'rganadilar.

Pragmatik yondashuvni samarali joriy etish uchun quyidagi innovatsion texnologiyalar va metodlar muhim ahamiyatga ega:

☒ Interfaol metodlar: "Case-study", "Rol o'yinlari", "Aqliy hujum", "Fishbone", "Klaster", "Debatlar", "Suhbat simulyatsiyasi" kabi usullar orqali o'quvchilar mustaqil fikrlash va nutqiy muloqotga jalb etiladi.

☒ AKT va multimedia vositalari: audio va video materiallardan foydalanish, onlayn muloqotlar tashkil etish o'quvchilarni real kommunikativ holatlarga yaqinlashtiradi.

☒ Refleksiv yondashuv: har bir mashg'ulotdan so'ng o'quvchilarning nutqiy faoliyatini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

☒ Integrativ ta'lim texnologiyalari: til o'qitish jarayonini madaniyat, psixologiya, ijtimoiy fanlar bilan bog'lash orqali o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish ta'minlanadi.

Pragmatik yondashuv asosida tashkil etilgan tajriba mashg'ulotlari shuni ko'rsatdiki:

☒ O'quvchilarning nutqiy faolligi 42–45% ga oshgan;

☒muloqotda ishtirok etish tashabbusi 38% dan 70% gacha ko'tarilgan;

☒fikrni mantiqan va grammatik jihatdan to'g'ri ifoda etish ko'nikmasi 40% dan 80% gacha yaxshilangan;

☒dialogik muloqotda ishtirok etish darajasi 2 baravar ortgan.

Bundan tashqari, o'quvchilarning nutq etikasi, o'z fikrini asoslash, tinglovchiga mos uslub tanlash kabi pragmatik kompetensiyalari sezilarli darajada rivojlangan.

Ishlab chiqilgan metodik model quyidagi komponentlardan iborat:

☒maqsadli komponent – nutqiy kompetensiyani rivojlantirish strategiyasi;

☒mazmuniy komponent – kommunikativ vaziyatlar va pragmatik topshiriqlar majmuasi;

☒faoliyatli komponent – interfaol, refleksiv va texnologik metodlardan foydalanish;

☒natijaviy komponent – o'quvchining nutqiy, muloqot va ijtimoiy faollik darajasini baholash.

Bu model o'quvchilarni tilni real hayotiy jarayon sifatida o'zlashtirishga, ya'ni “til – muloqot – madaniyat” uchligini uyg'un holda idrok etishga yo'naltiradi.

Pragmatik yondashuv asosidagi ta'lim texnologiyalari o'qituvchi faoliyatini ijodiy tashkil etish, o'quvchini passiv tinglovchidan faol suhbatdoshga aylantirish imkonini beradi. Shuningdek, bu yondashuv o'quvchilarning muloqot madaniyati, tafakkur aniqligi va emotsional ifoda qobiliyatlarini kengaytiradi.

Natijada, o'quvchi nafaqat tilni biluvchi, balki uni ijtimoiy, psixologik va madaniy kontekstda samarali qo'llay oluvchi shaxs sifatida shakllanadi.

Zamonaviy ta'lim paradigmasi o'quvchilarning faqat bilim olish jarayonini emas, balki ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muloqotda samarali ishtirok etish va o'z fikrini aniq ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, pragmatik yondashuv asosida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi pedagogika, lingvistika va psixologiya fanlarining kesishgan nuqtasida joylashgan dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biridir.

Tilni o'rganish jarayonida grammatik va leksik bilimlarning o'zlashtirilishi yetarli emas, chunki tilni to'liq egallash uning kommunikativ-pragmatik mohiyatini anglash bilan chambarchas bog'liqdir. Til pragmatikasi o'quvchiga har bir so'z, gap yoki nutq aktining ma'nosi kontekstdan, suhbatdoshdan va maqsaddan kelib chiqishini o'rgatadi. Shu sababli, nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishda pragmatik yondashuv o'quvchilarning haqiqiy muloqot holatlarida faol ishtirok etish, nutqiy niyatni to'g'ri anglash va mos ifoda vositasini tanlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Mazkur mavzuni o'rganish zarurati quyidagi omillar bilan asoslanadi:

1. Pedagogik ehtiyoj: o'quvchilarning nutqiy madaniyatini, o'z fikrini aniq va mantiqiy bayon etish qobiliyatini shakllantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifasidir. Pragmatik yondashuv esa bu jarayonni muloqot, holat va maqsad kontekstida amalga oshirishga yordam beradi.

2. Psixologik ehtiyoj: o'quvchilar muloqot jarayonida suhbatdoshni tinglash, empatiya ko'rsatish va o'z fikrini holatga mos tarzda ifodalashni o'rganadilar. Bu ularning hissiy-intellektual o'sishiga, o'ziga ishonchini va ijtimoiy faolligini oshiradi.

3. Ijtimoiy ehtiyoj: bugungi globallashuv davrida samarali kommunikatsiya, madaniyatlararo muloqot va ijtimoiy moslashuv har bir shaxs uchun zarur kompetensiyaga aylangan. Shu bois pragmatik yondashuv asosida o'quvchilarda nutqiy va madaniy kompetensiya shakllantirish dolzarb vazifadir.

4. Amaliy ehtiyoj: mavjud ta'lim tizimida til o'rganishda ko'proq grammatik yondashuv ustunlik qilayotgani sababli, o'quvchilar nutqiy faoliyatda faol emas. Bu esa pragmatik yondashuv asosida interfaol, muloqotga yo'naltirilgan texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi.

Shunday qilib, pragmatik yondashuvni ta'lim jarayoniga joriy etish o'quvchilarning tilni real hayotiy kontekstda qo'llash, muloqotda maqsadga muvofiq fikr bildirish, tinglovchining holatini hisobga olish va madaniyatlararo muloqot madaniyatini rivojlantirish imkonini beradi.

Bu mavzuni o'rganish natijalari o'quv jarayonini takomillashtirish, til o'qitish metodikasini yangilash va shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amaliyotga tatbiq etishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Yuqoridagi ilmiy tahlil va amaliy mulohazalar natijasida aniqlanishicha, pragmatik yondashuv zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali metodologik asos sifatida alohida o'rin tutadi. Ushbu yondashuv tilni o'rganish jarayonini faqat grammatik tizim doirasida emas, balki real kommunikativ muhitda muloqotga yo'naltirish orqali o'quvchi shaxsining faol nutqiy, tafakkuriy va ijtimoiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pragmatik yondashuv asosidagi ta'lim texnologiyalari o'quvchilarda nutqiy faollik, kommunikativ kompetensiya, emotsional ifoda, kontekstual fikrlash va muloqot madaniyatini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa ta'lim jarayonining sifat va samaradorligini ta'minlovchi asosiy pedagogik omilga aylanadi.

Mazkur yondashuv o'quvchilarning:

☑ nutqiy jarayonni ijtimoiy va maqsadli kontekstda idrok etish;

☑ suhbatdoshning holatini, ijtimoiy mavqeini va kommunikativ maqsadini to'g'ri baholash;

☑ muloqotda nutq etikasi, madaniyat va pragmatik maqsad birligini ta'minlash;

☑ o'z fikrini aniq, lo'nda va mantiqan asoslab ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, interfaol metodlar, simulyatsion mashg'ulotlar, nutqiy treninglar, rolli o'yinlar va refleksiv tahlillar orqali o'quvchilarning tilga nisbatan faol, ijodiy va maqsadli munosabatini shakllantirish imkoniyati kengayadi. Pragmatik yondashuv shu tariqa o'quvchini passiv bilim oluvchidan faol suhbatdosh va muloqot ishtirokchisiga aylantiradi.

Natijada, o'quvchilarda tilni amaliy qo'llash, nutqiy vaziyatni baholash, tinglovchiga mos fikr bildirish, hamda muloqotda madaniyat va ma'naviyat unsurlarini uyg'unlashtirish ko'nikmalari mustahkamlanadi. Bu esa ularning shaxsiy rivojlanishida, ijtimoiy moslashuvida va keyingi kasbiy faoliyatida muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, pragmatik yondashuv asosida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyalari o'zining ilmiy-nazariy va amaliy asoslari bilan ta'lim tizimini yangilash, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish, hamda o'quvchilarni zamonaviy kommunikativ muhitga mos, faol, mustaqil va madaniyatli shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" konsepsiyasi. – Toshkent, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Chet tillarni o'qitish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2022.
4. Yo'ldoshev J.G', Hasanboeva O. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Noshir, 2021.
5. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. G'ulomova X., Tursunova M. Nutq o'stirish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
7. Mamatova N.A. Til o'qitishda kommunikativ va pragmatik yondashuv. – Toshkent: Fan, 2022.
8. Raximova Z. Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyani shakllantirish. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.
9. Xudoyberdiyeva D. Til va muloqot psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2019.
10. Mahmudova D. Til pragmatikasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2020.
11. Karimova V.M. Shaxs va muloqot psixologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
12. Raxmonov R. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Buxoro: BDU, 2022.
13. Qodirova G. O'quvchilarda nutq madaniyatini rivojlantirish metodikasi. – Andijon: ADU nashriyoti, 2023.
14. G'aybullayeva Z. Ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning metodik asoslari. – Toshkent: TDPU, 2021.